

Kapusi Krisztián

# Tájfun előtt

Lengyel Menyhért Miskolcon

Harmincezer lakosával a borsodi megyeszékhelyet akkoriban nem sorolták még az ország teljes jogú városaihoz, patinája sem volt olyan, mint például a közeli Kassáé. A tízéves kis Lebovics előtt (Lengyel Menyhért családi neve eredetileg Lebovics volt) 1890 őszén Miskolc főutcája így is a világ közepeként tárult fel. Emeletes kőházakból, gázlámpákból, színházból és kövezett járdákból állt össze a pusztákon cseperedett paraszt-zsidó fiúcska életének új díszlete. Az iskola több szempontból új közeget jelentett, hiszen a miskolci polgári éppen egy évvel korábban költözött bérelt helyiségekből a saját, frissen emelt épületébe (mely más funkcióval ma is áll a Kishunyad utca 30. szám alatt). A kisgyermek Lengyel Menyhért apjának Hortobágyra, majd Sajóhídvégre is járatott budapesti napilapjaiból addigra már mindenfelét összeolvasott a városi módiról...

Lebovics Bernát urasági ispán, gazdatiszt volt: szikáran igazgatta a gondjaira bízott uradalmat, otthon nadrágszíjjal regulázott, de a szépet azért szerette. Reményi Ede utolsó miskolci hangversenyét sem hagyta volna ki, ráadásul megengedte, hogy vele tartson a városban tanuló Menyhért fia (aki a következő évszázad derekán, aggastyánként is emlegette az 1891-ben szerzett zenei élményt). A kissrác állva hallgatta végig Reményit a miskolci színházban. Kivételes estéjét apjának köszönhette, városi jártasságot viszont édesanyja oldalán szerzett: Menyhértet Lebovicsné íratta be a miskolci polgáriba; formás testű vágott libákat és kacsákat, üde zöltséget hordott magával, hogy az idegen közegben kedvező nexust teremtsen fiának. Az iskolai beilleszkedést segítve Kemenczky Kálmán tanár úr házánál helyezte el a csillogó szemű Menyhértet és kevésbé tehetséges bátyját, Sándort. Kemenczky már közelített ötvenedik életéhez, érdekes ember (tankönyvíró, lapszerkesztő, költő, zszurnaliszta, meseíró) volt a tanár úr. Vidéki kis lakóival otthon nem ő, hanem a felesége foglalkozott, az asszony értékelte igazán Lebovicsné rendszeresen szállított jóízű libáit és kacsáit. A háziúrhoz hasonlóan Menyhért is verselni kezdett. Victor Hugo egyik művétől ihletve, tizenkét éves fejjel írt költeményét meg is zenésítette a helybéli segédkantort: „Erdő mélyén, sziklaormon áll Diósgyőr ősi vára, / Az idő, e nagy romboló már ráhagott az ormára.” Miskolcon – a város közvetlen élményén túl – a Bükk hegyvidéki környezete is újdonság volt az alföldi fiúcska számára, Diósgyőr omladozó falai pedig kifejezetten inspirálták „irodalmi” próbálkozását.

Véget vetett a viszonylagos jóvilágnak, hogy Lebovics Bernát összeveszett a saióhídvégi (vagy kesznyéteni) birtokossal,

majd Miskolctól igen messze, Gömör vármegye kies pusztáján kapott újabb gazdatiszti állást (1891). Díjazása szerényebb lett, elmaradtak hát Lebovicsné városi traktái, a fiúk iskoláztatása veszélybe került. Utóbb mégiscsak futotta a minimálisra, Menyhért szegényesebb miskolci bérleménybe kényszerült: egy mosónénál lakott és naponként más családhoz járt kosztolni. Leginkább a kegyelemkenyeret fogadta tragikusan, azt elutasítva inkább gondoskodott magáról. Restebb iskolatársait korrepetálta, őrmesteri avanszálásra vágyó katonákat tanított írni, olvasni. (Családjának vándorlása ezalatt folyamatos. Tekintsük át a kezdetektől! Lengyel Menyhért a Balmazújvárosához tartozó hortobágyi Híreshát tanyán látja meg a napvilágot, 1880. január 12-én. Négyéves, amikor a Sajó és Hernád folyók találkozásához, a dél-zempléni Sajóhídvégre költöznek. Naplójában legalábbis Sajóhídvéget emlegeti, amihez képest iskolai iratainak lakóhely-rubrikájában a szomszédos Kesznyéten olvasható. Befutott íróként töpreng azon, hogy önmagát Kesznyéten Mátyás néven kellene regényben szerepeltetni. Miskolci évei alatt a család először az emlegetett gömöri pusztán él, 1892-ben a Beregi-síkságra, Mezőkaszonyba [ma: Koszini, Ukrajna], onnan 1896-ban az abaúji Szikszóhoz tartozó Lászlótanyára költöznek. Áttekintésünk demonstrálja, Lengyel Menyhért emlékének ápolására több környékbéli település bírna apropóval.)

Jól teljesített az iskolában, különösen a magyar nyelvtan, a földrajz és statisztika, történelem, szabadkézi rajz ment remekül. Négyesnél – a korban kettessel jelölt jónál – gyengébb év végi érdemjegye a többi tárgyból (vallástan, német nyelvtan, számtan, mértan, természetrajz, mértani rajz, szépírás, torna, ének, vegytan, iparműtan) sem volt. A polgári négy osztályának sikeres elvégzése után helyben, ráadásul az ugyanazon Kishunyad utcai épületben működő felsőkereskedelmi iskolában folytathatta a tanulást, egészen az érettségi bizonyítvány megszerzéséig. Háromévfolyamos volt a középiskolai képzés, a második és a felső osztály reánk maradt névkönyveiből megismertük Lengyel Menyhért korabeli eredményeit. Elmélyült biográfusok kedvéért döntöttünk a részletező közlés mellett (tantárgy – az 1895/96-os középső, az 1896/97-es felső osztályban szerzett érdemjegy): vallástan – jó, jeles; magyar nyelv – jeles, jeles; német nyelv – jó, jó; francia – elégséges, jó; földrajz – jó, elégséges; történelem – jó, jó; számtan – elégséges, elégséges; vegytan és áruisme – jó, jó; kereskedelmi számtan – elégséges, elégséges; könyvvitel – jó, jó; kereskedelmi levelezés – jeles, jó; kereskedelmi és váltójog – jó, jeles; nemzetgazdaság és

pénzügytan – jeles, jeles; irodai gyakorlat – jó, jó; torna – elégséges, elégséges; írásbeli dolgozatainak külső alakja – rendes, csinos! Hadilábon állt a bonyolult számításokkal, bajosan ment a nyelvtanulás (félévkor németből is csak elégségesei voltak). Elhíresült, hogy évtizedekkel később ismert íróként sem tudta – talán nem is akarta – külföldi lakhelyeinek nyelvét, a németet, angolt, olaszt tűrhető színvonalon megtanulni. Gyermekkori fizikuma gyengécske volt, ez indokolhatta a torna elégségeit. A második év elején olyan beteg lett, hogy heteket kellett eltöltenie az Ungvár melletti Feketehegy üdülőjében. Felépülése után szinte már miskolciként utazott vissza a borsodi megyeszékhelyre.

A kereskedelmi iskolában hosszabb távú barátságok születtek. Osztálytársa, a kassai Békefi Ignác zsidó fiú volt ugyan, de Vilmos nevű apja őrmesterként szolgált, asszimilációra hajló nagyvárosi családja Lebovicsékétől eltérő életvitelt képviselt. Békefiből mégis olyan barát lett, aki egykori osztálytársát hívta kollégának a kassai Első Magyar Általános Biztosító Társasághoz, és Lengyel sajátos módon éppen ott vált íróvá. Visszatérve a középiskolához: Békefi mégiscsak úri fiúnak számított, Menyhért jobban húzott a többi paraszt-zsidó sráchoz. Másodévesen egyedül lakott a Horváth utca 24. szám alatt, Haniszko Sándor – mára lebontott – házában. Végzős diákként összeállt két cimborájával, a saiókazinci Grünbaum Bélával és a ragályi Rabin Jenővel (velük már a polgáriban is egy osztályba járt, mindkettő apja falusi szatócs volt). Közösen bérelték özvegy Nuszbaum Jenőné bútorozott szobáját Miskolc centrumában, a Városház tér 2. szám alatt (az épület – napjainkban Városház tér 20. szám – ma is őrzi a korabeli formákat, talán csak a tetőtér beépítése újabb fejlemény). Korzóztak, színházba jártak, a kurtizánoknál is megfordultak. Sajnos mindez a tanulás rovására ment, Grünbaum és Rabin megbukott éppen az érettségi előtt! Menyhért sem volt már eminens, de Kovács Lajos költő-tanár személyes hatásának, emberi jóságának köszönhetően az irodalom szeretete és a Széchenyi Önképzőkör őt erősebben vonta az iskolához, mint a két jómadarat. Neki is voltak húzásai, például az érettségi vizsga szóbelijének reggelén cukorka helyett pálinkát kért a fűszeresnél. Szédelegve lépett a bizottság elé, mégis mázlija volt. Elsőként az imádott Kovács tanár úr fordult hozzá; Lengyelnek a *Toldiról* kellett beszélnie, álmában is brillírozott volna. Gálffy Ignác szigorú iskolaigazgatót annyira lenyűgözte, hogy a többi tárgyból kérdés nélkül beírták a maturandus év végi, írásbeli osztályzatait. Lengyel (Lebovics) Menyhért 1897 júniusában jó eredménnyel leérettségizett a Miskolci Állami Felsőkereskedelmi Iskolában.

Pestre ment szerencsét próbálni, fél évi vergődés után elvállalta Kassán az emlegetett biztosítói állást. Miskolc közel volt, 1898 esős májusi vasárnapján odautazott Kossuth Lajos szobrának másnapi (május 30.) avatására. A fővárosi újságíró-különítmény élén megpillantotta Molnár Ferencet, és elindult egy sajátos láncreakció. Éjjel a kávéházban hallgatta a szomszédos asztalnál ülő írónak panaszkodó helyi kasszírnöcskét, akinek sorsa visszaköszönt Molnár *A zöld huszár* című kisregényében, Lengyel pedig évtizedek múlva angolra fordíttatta és eladta a sztorit egy filmproducernek. Molnár

Ferenc megélte mindezt és nagyon hálás volt Lengyelnek, meg egy picit talán a miskolci Kossuth szobornak is...

Választott címünk a világhírt hozó színdarab (*Tájfun*, 1909) említésével jelezni kívánta, hogy Lengyel Menyhért karrierjének részletezése nélkül, csakis a miskolci vonatkozások tárgyalását célozzuk. Az alma mater és egykori növendékének viszonya persze az írói sikerek idején sem szűnt meg. Az érettségi vizsgakönyv észrevételek-rubrikájába utólag bekerült, hogy „Lengyel, az író. *Tájfun* szerzője, *Hálás utókor*, *Katalin cárnő*”; a felsőkereskedelmi iskola 25 éves fennállását (1911) pedig szeretetteljesen köszöntötte az addigra közismertté vált művész. Miskolci diákként naponta elsétált a főutca emblematikus üzlete, a Ferenczi-könyvesbolt előtt, talán még olcsó könyveket, füzeteket is vásárolt ott. Évek múlva és Budapesten, 1908 körül ismerte meg a ház leghíresebb szülőttjét, az orvos Ferenczi Sándort. Színművei sorsa miatt kételyek gyötörték, amikor az utcán véletlenül figyelt fel egy címtáblára, és így lett – emlékei szerint – ő a pszichoanalitikus első páciense. Naplójában írta azt is, hogy „állandó jó barátok” maradtak. Ferenczi szintén utalt kapcsolatukra, Sigmund Freudnak címzett 1916. október 19-i levelében közölte, hogy sok „új páciens jön hozzám. A délutáni órák tele vannak. Lengyel, az író és egy másik úr szeretne kúrára jönni”. Találkoztak többször, kedvelték egymást, bár Lengyel naplóbejegyzései megörökítették, Ferenczit némileg pénzéhes embernek, a pszichoanalízist nem egészen komoly tudománynak ismerte.

Miskolc nosztalgikus emléke őszintébb szeretettel itatta át a diárium sorait. Lengyel New Yorkban, 1953 nyarán írta, hogy a „múlt napok egyikén a 29. utcában, amelynek az atmoszférája olyan, mint a miskolcié, ahol iskolába jártam (tehát a Kishunyad utca! – K. K.), beleestem a múltba, amely egyszerre felrajzott s körülvelt, lefogott – nem tudtam szabadulni tőle.” Keserűségét is a gyermekkor képeivel illusztrálta, a soá felfoghatatlanságáról írva, hogy az „igazságérzet, ami legjobban lázong az emberben, hogy mondjuk egy szegény zsidó asszonyt Hejőcsabáról (1945-ig önálló község, akkortól Miskolc része – K. K.) elvisznek Auschwitzba elégetni. Mi ez?”

Iskolája, a felsőkereskedelmi jogutódjaként működő Berzeviczy Gergely Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakközépiskola kapcsolatot ápol a külföldre került szerzővel. Olaszországból dedikált fényképet kapott az intézmény: „A Széchenyi Önképzőkör tagjainak és kedves elnökének meleg üdvözléssel, Lengyel Menyhért 1971, Róma”. Amikor 94 évesen hazatelepült, tervei között szerepelt a miskolci látogatás. Nem maradt elég idő: érkezése után egy hónappal, 1974. október 23-án halt meg Budapesten. A miskolci iskola (különösen Deák Gábor egykori igazgató) mindig nagy gonddal őrizte Lengyel Menyhért emlékét. Utcát akartak elneveztetni róla, majd az iskola újabb (1908-ban épült, Hősök tere 1. szám alatti) palotájának keleti falán az alábbi szöveggel avattak emléktáblát: „Ebben az iskolában tanult Lengyel Menyhért (1880–1974) író, drámaíró, Bartók *Csodálatos mandarinja* történetének írója. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság Megyei Tagozata, 2005”.